Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi AÜSBD
Anadolu University Journal of Social Sciences AUJSS

Azerbaycan'da Sosyal Adaletin Güçlendirilmesi

Strengthening Social Justice in Azerbaijan

Dr. Öğr. Gör. *Zivar Zeynalova*[1]

Başvuru Tarihi: 13.12.2019
Kabul Tarihi: 12.06.2020
Makale Türü: Derleme

Öz

Çalışmanın amacı sosyal adalet bağlamında Azerbaycan'da izlenen uygulamaları incelemektir. Bu bağlamda ilk önce sosyal adalete ilişkin teorik tartışmalara değinilmiştir. Her toplumun kendi doğrusunun olduğuna ve bu nedenle de sosyal adaletin sağlanmasında her devletin uyguladığı sosyal projelerin kendine özgü izlediği süreç ve sonuçların çıktısı olduğuna vurgu yapılmıştır. Daha sonra Azerbaycan'da uygulanan sosyal politikaların çıktısı yoksulluğun önlenmesi, işgücü piyasasına erişim, eğitime erişim, sağlık sistemi kapsamında incelenmiştir. Araştırmada Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumunun verileri kaynak olarak kullanılmıştır ve sosyal adaletin sağlanmasında elde edilen sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler*:* *Sosyal Adalet, Eğitime Erişim, İşgücü Piyasası, Yoksulluk, Sağlık Sistemi*

Abstract

The aim of the study is to investigate the practices used in Azerbaijan with the regard to social justice. In this context, firstly, the theoretical debate about social justice is mentioned. It was emphasized that each society has its own true, and therefore social projects implemented by each state have special outputs in order to ensure social justice. The results of the social policy implemented in Azerbaijan were considered in the framework of poverty prevention, access to the labor market, access to education and the health system. The data were collected from The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. The consequences achieved in ensuring social justice were discussed.

Keywords: *Social Justice, Access to Education, Labor Market, Poverty, Health System*

[1] Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, **zivarzeynalova@anadolu.edu.tr,** ORCID: 0000-0001-9195-4990

Giriş

> … endişeli bir baba, "Oğlumun adil bir insan olacağından nasıl emin olabilirim?" diye sordu. Ksenophilus yanıtladı: "Onu, iyi yönetilen bir devletin yurttaşı yaparak." Diogenes Laertius (Solomon, 2004, s. 99)

Tarihin büyük filozofları olarak kabul edilen; ne Platon veya Aristo, ne Konfüçyüs veya Averroes, ne de Rousseau veya Kant adaletin veya adaletsizliklerin çözümlenmesinde, konuyu sosyal açıdan değerlendirmenin gerektiğini öngörmüştür. Yani sosyal adalet nispeten yeni bir kavram olup Sanayi Devriminin ardından ve sosyalist öğretiye paralel şekilde, ilk olarak Batılı düşünce ve politik dilinde ortaya çıkmıştır (United Nations, 2006, s. 11-12). İnsanlar aynı zekâya, fiziksel ve ruhsal özelliklere sahip olmadığı gibi toplum içerisinde de aynı konuma ve imkâna sahip değillerdir. Bunu göz önünde bulunduran son çağ filozofları, adaletin sağlanmasını sosyal açıdan değerlendirmenin önemini ve gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca sosyal adalet sisteminin düzgün formüle edilmediği ülkelerde, bireylerin eşit şartlardan, yasa ve olanaklardan yeterince yararlanamadığı, kendi maddi ve manevi ihtiyaçlarını aynı derecede karşılayamadığı görülmektedir. Bu nedenle sosyal yönlü ekonomiye önem veren ülkeler, vergi ve sosyal yardım mekanizmaları kullanarak toplumun en zengin kesimlerinden ihtiyaç sahiplerine aktarımlar yaparak ve bu kesimin insan onuruna yakışır şekilde yaşaması için asgari yaşam koşullarının sağlanmasını temin ederek, sosyal adaleti sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu ve benzeri uygulamalarla, toplumlarda sosyal istikrarı sağlamak, hümanizm ve adalet ilkelerini korumak devlet politikalarının temel amaçlarına dönüşmüştür (Qurbanlı, 2014).

Sosyal Adalet Kavramı

İnsan doğası gereği, yaşam boyu tükettiğinden, tüketiminin karşılanması için durmadan üretim gerçekleştirmelidir. Toplumsal üretim döngüsünün bu iki aşaması arasında birkaç mediatör (aracı) bulunmaktadır. Bu mediatörlerden biri bölüşüm sürecidir. Üretim sonunda bölüşüm gerçekleşmekte, üretilmiş mallardan kime ne kadar düşeceği belirlenmektedir. Tam bu noktada adalet kavramı devreye girmektedir. Adalet kavramı ahlaki, hukuki, sosyal ve siyasi anlam taşıdığından ve insan haklarıyla ilintisinden dolayı bu kavramın çıktısı sosyal adalettir. Dolayısıyla sosyal adalet, her bireyin ve sosyal grubun gerçek değeri ve sosyal durumu, hak ve sorumlulukları, çalışma koşulları ve ücretleri arasında bir uyum gerektirmekte ve bölüşüm sürecini daha adil kılmaya çalışmaktadır (Бинштok vd., 2002, s. 4-7).

Konuya sosyal adalet merkezli odaklanıldığında, birçok doğrunun, örneğin "toplumun doğru yapısı", "insanlar arası düzgün ilişki ve dayanışmayı güçlendiren dogmatizmden uzak doğru ahlak", "doğru devlet yönetimi" ve diğer doğruların çerçevesi oluşturulabilir (Шипунова, 2014, s. 1). Kurer'e (1999) göre, doğruların sınırları toplumlar tarafından çizildiği için sosyal adalet kavramı toplumdan topluma, bireyden bireye değişiklik göstermektedir. Şipunova'nın (2014)

görüşüne göre ise, çerçevesi çizilen doğrular, ulaşılması zor bir amaç olan toplumun insanileştirilmesi fonksiyonunu üstlenerek hakikatin gerçek görünümünü aks ettirmektedir. Ancak, kapitalist sistemin doğası gereği üretimin artması ve tüketimin teşviki globalleşme süreciyle daha da genişlemiştir. Yeni teknolojilerin kullanımı yaygınlaşmış, düşünce akımlarının yanı sıra mal ve hizmetlerin mübadelesi, sermaye ve finansal akımlar da genişlemiş, işletme ve girişimcilik faaliyetleri ulusal sınırları aşarak uluslararasılaşmış, özellikle çalışan kadın ve erkeklerin devletlerarası göçü toplumda yeni dönüşümler yaratmıştır (MOT, 2008, s. 7). Bu gibi değişimler toplumsal eşitsizliği kendisiyle beraber getirdiğinden onu gidermek de zorlaşmıştır. Tüm bunlara rağmen toplumda sosyal bütünleşmeyi ve sosyal adaleti sağlamak her bir ulus için zorunlu hale gelmiştir. Çünkü pazar ekonomisi toplumsal kaynakların adil dağılımını, ihtiyaç sahibi ve yoksul insanların ihtiyaçlarının karşılanmasını, bunların yanı sıra toplumsal açıdan önemli olan insan sermayesinin birikimi için kaynakların kullanımını yalnız başına sağlayamaz. Bunun temel nedeni, toplumdaki sosyal istikrarı sağlayacak piyasa sisteminin bir iç mekanizmasının olmamasıdır.

Tüm insanların eşit haklara sahip olmasını ve ayrımcılık yapmadan her yerde ekonomik ve sosyal ilerlemeden yararlanmalarını temel alan sosyal adalet (ILO, 2003); ülkenin uygarlık yolunda gelişimi, toplumsal ilişkilerin demokratikleşmesi ve sivil toplumun gelişiminde önemli bir olgu olduğundan dünyadaki son gelişmeler sosyal adaletin sağlanmasında güncel ve kendine özgü sosyal odaklı modellerin geliştirilmesi ve yeni yaklaşımların oluşturulması ihtiyacını doğurmaktadır.

Yoksullukla mücadele, eğitim ve sağlık hizmetlerinin gösterilmesi, vatandaşların asgari geçimlerini sağlayacak gelirlerinin sağlanması, ihtiyaç sahibi kesimlere sosyal yardımlar (Koray, 2008, s. 95), en önemlisi ise ekonomik etkin nüfusa uygun işin sağlanması ve etkinliğinin korunması sosyal adalet ilkesinin gerçekleşmesi için gerekli koşullardır. Çünkü her bir ülkede vatandaşlara sağlanan bu koşulların düzeyi söz konusu toplumların gelişim düzeyini yansıtmaktadır. Ülkelerde sosyal adaleti ölçmek için günümüze kadar çeşitli yöntemler geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu yöntemlerden biri AB ve OECD'ye üye ülkelerde sosyal adaleti değerlendirmek için kullanılan Sosyal Adalet Endeksidir. Söz konusu endeks altı temel bileşeni içermektedir. Bu bileşenler şunlardır (Hellmann, Schmidt ve Heller, 2019):

- Yoksulluğun önlenmesi
- Eğitime erişim
- İşgücü piyasasına erişim
- Sosyal içerme ve ayrımcılık yapmama
- Sağlık
- Kuşaklar arası adalet (hakkaniyet)

Bu bileşenlerin her biri, farklı sosyal gruplar açısından, özellikle en savunmasız- yaşlı, yoksul, kadınlar, çocuklar, gençler, azınlıklar çapında değerlendirilmektedir.

Sosyal adaletin sağlanmasında ve ölçülmesinde diğer ülke araştırmacılarının da kendi ülkelerine yönelik inşa ettikleri modeller vardır. Örneğin, Rus araştırmacılardan İ.V.Vasilenko, sosyal adaletin ender hallerde kendiliğinden sağlandığını, genel olarak planlı bir süreç olduğunu, aynı zamanda sosyal gerçekliğin makro, mezo ve mikro düzeylerden oluştuğunu düşünerek, Rusya Federasyonu için sosyal adaletin üç alternatif modelini; ekonomik, siyasi, kültürel-sembolik modelleri önermiştir. Ekonomik modelde, topluma gerektiği kadar ekonomik desteğin sağlanmasına önem verilmektedir. Bu durum refahın adil dağılımını sağlayarak, sosyal adaletin sağlanmasına temel olanaklar oluşturacaktır. Modeli oluşturan temel parametreler: refahın adil paylaşımı, gelire göre belirlenen sosyal statü ve rolün uyumu, faaliyet ve sağlanmış mali hakların uyumundan oluşmaktadır. Sosyal adaletin ikinci modeli olarak önerilen siyasi modelde, sosyal adaletin gelişimi için bölge ve şehirlerde sivil toplumun oluşumunu sağlamak amaçlı mevcut yasal dayanağın değiştirilmesi yetkisinin federal hükümetlerin siyasi iradesine verilmesi öngörülmüştür. Bu modelin parametreleri, toplumda bir şeye sahip olma hakkının korunması, hizmet ve ödüllendirmenin uyumu, hak ve yükümlülüklerin uyumu olarak anlatılmaktadır. Sosyal adalet oluşumunun kültürel-sembolik modelinde ise, belirli mezo veya mikro düzeyde (herhangi bir şirket veya grup içinde) dış şartlar ve koşullar kullanılmaktadır. Bu modelin parametreleri, hizmet ve ödüllendirmenin uyumu, uygulamalar ve sağlanan mali hakların uyumu, hak ve yükümlülüklerin uyumundan oluşmaktadır (Василенко, 2012).

Her bir ülke bu alanda çalışan araştırmacıların önerdiği farklı kriterler doğrultusunda düzenlemeler yapabilir. Ama ülkenin sahibi olduğu sosyal ve ekonomik altyapı, içinde bulunduğu siyasi durum, geçmişinden miras kalan demokrasi ve ahlak anlayışı gibi çeşitli etkenler bu kriterlerin gerçekleşmesinde büyük etkiye sahiptir. Diğer taraftan insanların "kendi tüketimi"ni karşılayarak refahını yükseltmesi, ekonomik boyuta paralel olarak; ahlaki, sosyal ve psikolojik boyuta da taşınabildiği için bireylerin birçok önemli gereksinimleri; saygı görme, bilgi kazanma, güzellikten zevk alma (Kuzgun, 1972, s. 169), kendini geliştirme ve topluma yararlı hissetme gibi etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Böylelikle, devletler sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için ekonomik, ahlaki, sosyal ve psikolojik boyutları kapsayacak uygulamalar gerçekleştirmeli ve bu boyutlar göz önünde bulundurularak, üretilmiş mallardan kime ne kadar düşeceği konusunda düzenlemeler yapmalıdır. Bu, toplumda sosyal bütünleşmenin gelişmesine ve sosyal barışın korumasına olanak sağlayacaktır (Григорьева, 2002, s. 20-39).

Azerbaycan'da Sosyal Adalet Politikaları

Çoğunluğu etnik Türk kimliğine sahip Azerbaycan Cumhuriyeti, 70 yıl hüküm sürmüş Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşmuştur. Azerbaycan milli devlet olma sürecine girerek, yönetim yapısını yeniden kurmaya başlamış, önce egemenliğini, daha sonra bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu süreçle birlikte, ekonomisinin de yeniden yapılanmasına başlamış (Hasanoğlu, 2008, s. 73), 70 yıl merkezi planlı ekonomiye sahip ülke, yeni ekonomik hayatını piyasa ekonomisi ilkelerine uygun olarak kurmuştur. Yeni ekonomik sistem doğal olarak toplumun sosyal yapısında köklü değişimler yaratmıştır.

1991 yılında hazırlanmasına başlanılan ve 1995 yılında yürürlülüğe giren Azerbaycan Anayasasının hazırlanması ile ülkede demokratikleşme adımları ile birlikte sosyal adalet anlayışı da önemli bir ölçüde dönüşüme uğramıştır. Bu anayasada, demokratik ilkelere uygun olarak amaç ve hedefin insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması olduğu ifade edilmiştir (Rehimli, 2011, s. 35-36). Azerbaycan Anayasası'nın giriş kısmında "adil ekonomik ve sosyal kurallara uygun olarak herkese onurlu bir hayatın sağlanması", bir niyet ve amaç olarak gösterilmiştir. Anayasada Azerbaycan Cumhuriyetinin bir sosyal devlet olmasına ilişkin direkt bir madde yer almasa bile, Anayasanın 16. maddesi "Sosyal Gelişim ve Devlet" olarak adlandırılarak birinci fıkra üzerinden "Azerbaycan devletinin halkın ve her bir vatandaşının refahının yükseltilmesi, sosyal korunması ve yeterli yaşam koşullarının sağlanması" sorumluluğuna sahip olduğu belirtilmiştir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2014).

Azerbaycan'da bağımsızlıktan günümüze kadar uygulanan politikaların ülkenin hem ekonomik hem de sosyo-kültürel gelişimine yönelik olduğu görülmektedir. Çünkü bu temel altyapı olmadan, devletin kendisi tam bir sistem olarak var olamaz. Aynı zamanda, toplumda sosyal adalete ulaşmadan ülkenin gelişim sürecine girmesi mümkün olamayacağı ve adaletin ihlal edilmesi halinde toplumda kaos ve anarşi doğacağı hususu göz önünde bulundurularak, adaletin korunması en önemli prensiplerden biri olarak belirlenmiştir. Devletin ulusal kaynaklardan elde edilen gelirlerinin insanlara adil şekilde ulaştırılması, aynı zamanda toplumda piyasa ekonomisinin yarattığı çelişkilerin herhangi bir sınıfa zarar vermesini engellemek için birtakım politikalar uygulanmıştır (Qurbanlı, 2014).

Azerbaycan'da sosyal adaletin sağlanması yönünde uygulamaları incelerken gerçekleştirilmiş politikaların belirli zaman dilimlerini kapsayan devlet programları şeklinde yasalaştığı ve bu planlar kapsamında gerçekleştiği görülmektedir. Toplumda sosyal adaletin sağlanmasında gerçekleştirilen önemli programlardan bazıları:

- Azerbaycan'da Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Kalkınması Devlet Programı (2019-2023)
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İstihdam Stratejisi (2006-2015; 2019-2030)
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Engelliler için Kapsayıcı Eğitimin Geliştirilmesine Yönelik Devlet Programı (2018-2024)
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma Devlet Programı (2008-2015)
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Devlet Programı (2008-2015)
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Nüfusun Gıda Ürünleri ile Teminatı Devlet Programı (2008-2015)
- 2007-2015 Yıllarında Azerbaycan Gençlerinin Yabancı Ülkelerde Eğitimi Devlet Programı
- Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Sosyal-Ekonomik Gelişimi Devlet Programı (2009-2013)
- Mülteci ve göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve istihdamının artırılması için Devlet Programı (2004-2008)
- Yolsuzluğa Karşı Mücadele Devlet Programı (2004-2006).

Bu programların her biri vatandaşların refah düzeyini yükseltmeye, eğitim, bilgi ve becerilerini artırmaya, sağlıklı yaşam koşullarına ulaşmayı amaçlamıştır. Çünkü Azerbaycan bir sosyal devlet olarak (Əliyev, 2013) onun üç hedefine; çocuk yoksulluğuyla mücadeleye, az gelirli kesimi desteklemeye, istihdamı veya insan kapitalini yükseltmeye (Banks vd., 2005), aynı zamanda sosyal devletin üstlendiği; toplumsal dayanışma ve işbirliği, insani düşünce, her bireye fırsat ve imkanlarda eşitlik, aynı zamanda nimet-külfet dengesini (Fındıklı, 1999, s. 24) sağlamaya odaklanmıştır. Bu programların ortak hedefinin sosyal adaletin sağlanması olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan adalet yalnızca devletlere, hükümetlere ve kurumlara ait bir özellik veya politika olmayıp topluluklar, kişilerarası ilişkiler, aileler düzeyinde de var olduğundan (Solomon, 2004, s. 57) ve her bir ailede yaşanan adaletin topluma büyük yankısı gözüktüğünden bu alanda da farklı uygulamalar yapılmıştır. Toplumda sosyal sorumluluk oluşturulması ve aile değerlerinin korunmasına yönelik çalışmalar yapılmış, sosyal alanda yardım sistemi insanların talep ve ihtiyaçlarına uygun şekilde kurulmuş, çocukların gelişimi için ailelere gerekli olanaklar sağlanmıştır. Çocukların fiziksel, zihinsel, ahlaki ve duygusal olmak üzere, dört kategoriden oluşan "gelişen ilgileri" (developmental interest) ve "anlık ilgileri"nin (immediate interest) karşılanmasında ve bu ilgilerin gelişiminde hiçbir kurumun aile kadar etkili olamayacağı ve buna hizmet edemeyeceği (Brighouse, 2008, s. 141) göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda, Azerbaycan'da uygulanan politikalar ailelere, çocuklara, gençlere ve yaşlılara yönelik çeşitli programlardan oluşmuştur. Uygulanan politikalarda sosyal adaletin sağlanması için yasa önünde eşitlik yanında, imkân ve fırsatların da eşitliği amaçlanmıştır. Özellikle 2006 yılında kurulan Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri üzere Devlet Komitesi 100 binden fazla aileye psikolojik, hukuki, tıbbi yardım göstererek, çeşitli aktiviteler, seminerler yaparak aile bilincini, onu yıpratan dış faktörleri araştırarak aile üyelerinin farkındalığını artırma çabaları göstermiştir (AQUPDK, 2019). Bu uygulamalarla toplumun farklı gruplarına, özellikle mağduriyet riskiyle yüzleşme ihtimali yüksek olabilecek kesimlerine – çocuklara, kadınlara, yaşlılara – yönelik geniş çaplı ve topluma geri dönüşümü uzun vadeli ve faydası değerlendirilemez sosyal politikalar gerçekleştirilmiş.

Böylelikle, Azerbaycan'da sosyal adaleti temin etmek için farklı boyutlardan farklı politikalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda devlet bütçesinden ayrılan sosyal yardımlar da dahil olmakla, sosyal harcamaların bütçede payı önemli ölçüde bulunmaktadır. Örneğin 2018 yılında devlet bütçesi harcamalarının 7196,5 milyon manatı, yani %34,4'ü sosyal amaçlı harcamaları finanse etmektedir (ARHP, 2019). Ancak burada önemli olan, sosyal politikaların çıktısının değerlendirilmesi ve ülkede sosyal adaletin hangi düzeyde gerçekleşmesiyle ilgilidir. Bu nedenle makalede, söz konusu çıktılar dört koldan – yoksulluğun azaltılması, işgücü piyasasına katılım, eğitime erişim ve sağlık sistemi kapsamında araştırılmıştır.

Yoksulluğun Azaltılması

Yoksulluk, asgari "refah" düzeyine ulaşmak için bireysel ihtiyaçların para ile ifadesi şeklinde tanımlanabilir. Refah, "kendi tüketimi" ile tanımlanan fayda fonksiyonu olup (Ravallion, 2010, s. 4) toplumda yoksulluk sınırıyla belirlenmektedir. Ancak, refahın çok boyutlu bir olgu olduğu

göz önünde bulundurularak hangi boyutunun yoksulluk sınırının belirlenmesi için bir ölçüt olabileceği tartışmaya açık bir konudur.

Azerbaycan'da yoksulluk, hayatta kalmak için gerekli asgari gıda ürünlerinin, gıda dışı ürünlerin ve hizmetlerin tüketimini, aynı zamanda çalışma potansiyelinin sürdürülmesini karşılayamayan bireyin veya sosyal grubun ekonomik durumunun bir özelliği olarak tanımlanmaktadır (DSK, 2020). 2008-2015 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma Devlet Programında (2008, s. 7) bu kavram, "sosyal ve kurumsal konular da dahil olmak üzere ekonomiyi aşan çok ölçekli bir sorun" olarak ele alınmaktadır. Azerbaycan'da yoksulluk düzeyini belirlemek için, önce asgari geçim standardı hesaplanmaktadır. Asgari geçim standardı yoksulluk sınırı olarak kabul edilir. Kişi başına geliri asgari geçim standardının altında olan nüfusun oranı yoksulluk göstergesidir ve bu nüfus yoksul olarak kabul edilmektedir (DSK, 2020).

Her yıl Azerbaycan'da asgari geçim standardı hakkında yasa kabul edilir ve orada nüfusun sosyo-demografik grupları için asgari geçim standardı belirlenir. Örneğin, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2020 yılı için asgari geçim standardı hakkında" Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanununa göre 2020 yılında asgari geçim standardı ülke için 190 manat, çalışan nüfus için 201 manat, emekliler için 157 manat ve çocuklar için 170 manat olarak belirlenmiştir. Asgari geçim standardının değerini %70'i gıda ürünlerinden olmakla, günlük 2,420 kaloriden oluşan tüketici sepeti oluşturmaktadır (AİB, 2014).

Ülkede yoksulluk düzeyi incelendiğinde, bu sınırın XXI. yüzyıla girildiğinde çok yüksek, başka ifadeyle 2002 yılında nüfusun %46,7'ni kapsadığı görülmektedir (YADİDP, 2008). Ülkenin ekonomik kalkınmasıyla bu oran günümüzde tek haneli rakama düşmüştür.

Tablo 1. Azerbaycan'da Yoksulluk Sınırı ve Düzeyi

	2002	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Yoksulluk sınırı, (manat)	35	42,6	98,7	135,6	148,5	165,7	175,2
Yoksulluk düzeyi, (nüfus %)	46,7	29,3	9,1	4,9	5,9	5,4	5,1
Kişi başına GSYH, (manat)	747,5	1494,3	4753,0	5706,6	6269,6	7226,0	8156,2

Kaynak: YADİDP, 2008; DSK, 2019, s.146.

Tablo 1'de ülkenin 2002 yılı itibari ile yoksulluk sınırı ve yoksulluk düzeyi verilmiştir. Ülkede yoksulluk sınırı 2002 yılındaki %46,7'lik orandan 2018 yılında %5,1'lik orana inmiştir. Başka bir ifadeyle, 2002 yılında nüfusun %46,7'i 35 manattan az kazanca sahip iken; 2018 yılında nüfusun yalnız %5,1'i yoksulluk sınırı olan 175,2 manatın altında gelir sağlamıştır.

Asya Kalkınma Bankasının 2014 yılında yayınladığı "Ülke Ortaklık Stratejisi, Azerbaycan 2014–2018" raporuna göre Azerbaycan'da yoksulluk riski altında olan belirli gruplar vardır. Bunlar:

- büyük aileler,
- düşük öğrenim görmüş kişiler,
- kırsal alanlarda yaşayan aileler,
- 0-15 yaş arası çocuklar ile 50 yaş ve üstü kişiler,
- mülteci ailelerdir.

2018 yılında Azerbaycan'da bu risk gruplarından bazılarının gelirleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 2018 Yılında Toplam Gelirlerin Yoksulluk Riski Taşıyan Gruplara Göre Aylık Dağılımı, Manat

Hanehalkı sayına göre gelirler					
1 kişi	2 kişi	3 kişi	4 kişi	5 kişi	6 kişi ve daha fazl
464,2	389,9	326,3	280,0	256,0	240,1
Hanehalkı reisinin eğitim düzeyine göre gelirler					
yüksek eğitimli	mesleki ve ihtisas eğitimli		ortaöğretimli		ilköğretimli ve daha aşa
308,2	297,2		259,6		253,0
Hanehalkı reisinin cinsiyetine göre gelirler					
Erkek				Kadın	
274,0				285,9	
Bölgesel gelirler					
Şehir				Köy	
285,48				265,38	

Kaynak: DSK, 2020, https://www.stat.gov.az/source/budget_households/

2018 yılında toplam gelirlerin dağılımı göstermektedir ki, hanehalkında kişi sayı yükseldikçe gelirler büyük oranda düşmektedir. Diğer taraftan İstatistik Kurumunun verilerine göre 2018 yılında nüfusun %29,2'ni bağımlı nüfus ve bunun da büyük çoğunluğunun (nüfusun %22,6'nı) 0-14 yaş grubu çocuklardan oluştuğu göz önünde bulundurulursa (DSK, 2020), çok çocuklu ailelerin yoksulluk riski altında olduğu söylenebilir.

Hanehalkı reisinin eğitim düzeyine göre gelirlerine göz attığımızda 2018 yılında kişilerin eğitim düzeyleri yükseldikçe gelirlerinin de yükseldiği görülmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi az gelirli insanların emek piyasasında iş bulma olasılığını yükselteceğinden onların yoksulluk riski de azalmaktadır. Hanehalkı gelirleriyle ilgili diğer önemli husus, aile reisinin kadın olduğu hanehalkında gelirlerin daha yüksek olmasıdır. Bu durum, toplumda cinsiyete göre gelir dağılımında sorunun olmadığını ve bu ailelerin yoksulluk riski taşımadığını göstermektedir. Gelirlerin bölgesel dağılım göz önünde bulundurulduğunda, şehirlerde gelirlerin köylere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu fark çokta büyük olmadığından günümüzde yoksulluk riskinin bölgesel özellik taşımadığı kanaatine varılabilir.

Tablo 1'de de sistemleştirildiği üzere, ülkede yoksulluk sınırını belirleyen asgari geçim standardıdır ve doğal olarak o yıllarda insanların bu değerin üstünde gelir kazanması gerekmektedir. Genel olarak gösterilmiş yıllarda yoksulluk oranında düşüşün temel nedenleri makroekonomik boyuttan incelendiğinde; 2002-2018 yıllarında kişibaşına GSYH'nın 10,9 defa ve petrol dışı sektörün 11,3 defa arttığı, aynı zamanda 3 milyondan fazla yeni iş yerinin açılmasıyla istihdamın yükseldiği görülmektedir (DSK, 2020). Örneğin kişi başına GSYH 2002 yılında 747,5 manat olduğu halde, 2018 yılında 8156,2 manata ulaşmıştır. Makroekonomik

düzeyde kazanılan bu başarılara paralel olarak, yoksulluk düzeyinin azalmasında en önemli etkenlerden birinin ülkede gerçekleştirilen sosyal projeler olduğu söylenebilir. Toplumda asgari geçim standardının altında yaşayan ailelerin maddi durumunu iyileştirmek için devlet devamlı olarak vatandaşlara çeşitli sosyal yardım projeleri gerçekleştirmiştir.

Asya Kalkınma Bankasının raporunda gösterildiği gibi ülkede yoksulluk riski taşıyan gruplardan biri mülteciler olmuştur. Nüfusun büyük çoğunluğunun bağımsızlık döneminin ilk yıllarında yoksulluk sınırının altında gelire sahip olması veya insan onuruna yakışır şekilde yaşayamamasının temel nedeninin savaş olduğu bilinmektedir. Bir milyona yakın mülteci ve göçmenin ülkeye gelmesi ve savaşın devam etmesi, toplumda sosyal eşitsizliği şiddetli hale getirmiştir. Toplumun bu kesiminin maddi ve manevi ihtiyaçları karşılanmadığı sürece toplumda sosyal adaletten bahsedilemeyeceği gerçekliği vardır. Bu nedenle, mülteci ailelerin sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi için devlet tarafından para transferleri de dahil olmakla çeşitli yardımlar yapılmıştır. 1993-2018 yılları arasında mültecilerin sosyal sorunlarının çözülmesinde toplam 7,1 milyar manat harcanmıştır. Bunlardan, devlet bütçesinden 3,4 milyar manat, Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'ndan 2,3 milyar manat, 1,4 milyar manat ise uluslararası yardım kuruluşlarının fonundan ayrılmıştır. Bu yıllarda 58223 ailenin veya yaklaşık 300000 mültecinin barınma koşulları iyileştirilmiştir. Aynı zamanda ülkenin 30'dan fazla bölgesinde mülteciler için 3,5 milyon metrekarelik tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 102 modern yerleşim ve çok katlı bina tahsis edilmiştir. Devletin yaptığı yardımlar sonucunda mülteciler arasında yoksulluk oranı bu dönemde yüzde75'ten yüzde 12'ye düşmüştür (QMKİDK, 2019).
Ülkede yoksulluğun azaltılmasında ve nüfusun sosyal korumasında büyük önem arz eden projelerden biri de, 2006 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden "ünvanlı devlet sosyal yardım" mekanizmasının uygulanmasıdır. Bu proje kapsamında, düşük gelirli ailelere aylık mali yardım sağlanmaktadır. Bu miktarın belirlenmesinde temel endeks olarak kabul edilen "ihtiyaç kriteri" endeksi asgari geçim standardına bağlı olarak belirlenir ve nakit olarak vatandaşlara aylık verilir. Devlet bütçesinden dezavantajlı, yoksul ailelere yönelik yapılan bu para yardımı 2007 yılında 48705 hanehalkını, 2010 yılında 144844 hanehalkını, 2015 yılında 94794 hanehalkını, 2018 yılındaysa 80193 hanehalkını kapsamış (DSK, 2020) ve onları yoksul statüsünden kurtarmıştır.

Ülkede yoksulluk düzeyinin düşmesine neden olan sosyal projelerden bir diğeri de emekli maaşlarıyla ilgili politikalardan kaynaklanmaktadır. 2005-ci yılda en düşük emekli maaşı 25 manat, 2010 yılında 85 manat olmuştur. Eğer bu verileri aynı yıl yoksulluk sınırıyla kıyaslarsak, emekli maaşından başka hiçbir geliri olmayan bu kategorideki kişilerin 2005 ve 2010 yılında yoksul olduğu görülecektir. Emeklileri yoksulluk sınırından kurtarmak için, onlara verilen asgari emekli maaşı asgari geçim standardının üzerinde belirlenmiştir (DSK, 2020). Böylelikle, devlet tarafından gerçekleştirilen farklı sosyal projeler kapsamında ülkede yoksulluk düzeyi 2018 yılında %5,1'e indirilmiştir. Ancak günümüz toplumunda yoksulluk riski taşıyan önemli bir kesim daha vardır. Bu, üniversite öğrencileridir. Üniversite öğrencilerine verilen devlet bursları yoksulluk sınırıyla kıyaslandığında burs miktarının asgari geçim standardının altında olduğu görülmektedir. Şöyle ki, burs miktarı öğrencilerin notlarına göre değişerek, yüksek lisans öğrencileri için 80-145 manat, lisans öğrencileri için 75-130, mesleki liselerde 50-75

manat arasındadır. Bursların böyle düşük olması az gelirli ailelerde yaşayan öğrencilerin aşağı hayat standardında yaşamasına ve bazen geçimlerini sağlamak için ek işler aramasına neden olmaktadır.

İşgücü Piyasasına Katılım

Sosyal adaletin gerçekleşmesi ve çalışma çağında olan bireylerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması için insanların işgücü piyasasına katılımı büyük önem taşımaktadır. Ülkede bu tür değerlendirmeye olanak tanıyan kriter ekonomik etkin nüfusun (iktisadi faal nüfus) analizidir.

Tablo 3. 2018 yılında Ekonomik Etkin ve Etkin Olmayan Nüfus

	Ekonomik etkin nüfus, (bin kişi)			Ekonomik etkin olmayan nüfus, (bin kişi)	Nüfusun ekonomik etkinlik düzeyi,* %	İstihdam düzeyi, %	İşsizlik düzeyi, %
	Toplam	Çalışan	İşsiz				
Toplam	5133,1	4879,3	253,8	2149,8	66,3	63,0	4,9
Kadın	2495,7	2349,9	145,8	1414,2	63,1	59,4	5,8
Erkek	2637,4	108,0	2529,4	735,6	69,7	66,8	4,1
Şehirlerde Kadın	1262,9	1178,6	84,3	845,5	58,8	54,9	6,7
Şehirlerde Erkek	1340,0	1269,9	70,1	332,3	66,3	62,8	5,2
Köylerde Kadın	1232,8	1171,3	61,5	568,7	68,1	64,7	5,0
Köylerde Erkek	1297,4	37,9	1259,5	403,3	73,6	71,4	2,9

Kaynak: DSK, 2019, s.96
*15 yaş ve üstü nüfusa oranı

2018 yılında nüfusun ekonomik etkinlik düzeyi ülke genelinde %66,3 olmuştur. Ekonomik etkinlik düzeyi cinsiyet kriterinden değerlendirildiğinde kadınların ekonomik etkinlik düzeyinin (%63,1) erkeklerden daha düşük (%69,7) olduğu görülmüştür. Bu fark hem kırsal alanda, hem de kentlerde de gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, ekonomik aktif olmayan nüfusta kadınların sayısı erkeklerin iki katı kadar olduğu görülmektedir. Ekonomik aktif olmayan erkeklerin sayı şehirlere kıyasla köylerde daha yüksek olduğu halde, kadınlar arasında bu gösterge tam aksidir. Kadınların toplumda ekonomik aktifliğinin daha az olmasını toplumsal bazı özelliklerle; aile içinde hizmet, çocuk eğitimi, yaşlılara bakım ve diğer görevlerin üstlenmesiyle de bağlıdır. Genel olarak, toplumda sosyal adaletin sağlanması için cinsiyet beraberliğine önem verilmeli ve kadınların iş hayatından dışlanmaması önemlidir. Azerbaycan'da kadınlar ve erkekler arasında işsizlik düzeyi incelendiği takdirde 2018 yılında bu farkın aşırı olmadığı ve işsizlerin %42,6'nı erkekler, %57,4'nü kadınların oluşturduğu görülmektedir (DSK, 2019, s. 99).

2018 yılında nüfusun ekonomik etkinlik düzeyini 2005 yılıyla kıyaslandığında bu dönemde ekonomik etkin nüfusun 2,2 birim azaldığı görülmektedir. 2005 yılında %68,5 olan ekonomik etkinlik düzeyi 2018 yılında %66,3 olmuştur. Bu yıllar arasında nüfus artışı (1.450.700 kişi) da göz önünde bulundurulursa ülkede bağımlı nüfusun arttığı söylenebilir. Bağımlı nüfusun artması, aynı zamanda kazanılan gelirin birden fazla birey arasında bölüştürülmesi anlamına geldiğinden, bu durum da genel olarak yoksulluk riskini de artırabilmektedir. Ülkede genel olarak işsizlik düzeyinin dinamiği izlendiğinde, bu oranın 2005 yılında %7,3'ten 2010 yılında %5,6'e, 2018 yılında %4,9'a indiği gözlemlenmiştir (DSK, 2020). Bu oranın azalmasında ve hanehalkının gelirlerinin artmasında önceden de belirtildiği gibi yeni iş yerlerinin açılması büyük önem taşımaktadır. Ancak yeni iş yerlerinin açılması yalnız serbest piyasa ekonomisinin sağladığı imkanlar hesabına olmamış, buna paralel olarak devletin desteğiyle de temin edilmiştir. Daha açıklayıcı olursak, Azerbaycan'da istihdamı artırmak için devletin uyguladığı sosyal projelerden biri "kendini istihdam" projesi olmuştur. Bu proje kapsamında düşük gelirli ailelerin sosyal refahını artırmak amacıyla işsiz vatandaşların işgücü piyasasına katılımı teşvik edilmiştir. Düşük gelirli ailelerde serbest meslek sahiplerinin kendi işlerinin temelini kurması için kamu fonları kullanılarak onlara doğrudan ayni yardımlar verilmiştir. Bu ayni yardımlar kişinin çalışmak istediği iş alanına- hizmet ve üretim sektörüne göre değişmiştir. Bu yardımlara örnek olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, onların yemleri, kuaför malzeme ve ekipmanları, yumurta üretimi yapmak isteyenler için çeşitli ekipmanlar gösterilebilir. Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'nın verilerine göre, 2018 yılında yaklaşık 7,3 bin işsiz vatandaşa üretim veya hizmet yapabilmeleri için ürün ve ekipman verilmiştir. 2019 yılındaysa bu program 10,3 binden fazla kişiyi kapsamıştır. İşgücü piyasasına katılımı yükselten bu proje çerçevesinde toplam 46 ekonomik faaliyet alanında küçük işletme kurulmuştur (ƏƏSMN, 2020).

Eğitime Erişim

Eğitim hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin yasasının 5. maddesine göre Azerbaycan'da devlet insanların eğitim hakkının garantörüdür. Buraya; her vatandaşın eğitim alması için fırsatların oluşturulması ve ayrımcılık yapılmaması, zorunlu temel eğitim hakkının korunması dahildir. Ayrıca devlet, kendi eğitim kurumlarında her öğrencinin ücretsiz genel eğitim alma hakkını garanti eder, kolej ve yükseköğretimin her kademesinde onların sadece bir kez ücretsiz eğitim alma hakkını sağlar.

Zorunlu temel eğitim Azerbaycan'da 1 ve 9. sınıfları kapsar (Genel Eğitim hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Yasası, madde 1 ve 11) ve bu hakkı temin etmek için ülkenin tüm şehir ve kırsal bölgelerinde öğrencilerin ağırlıklı olarak kamuya ait okullarda eğitim aldığı görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Kamu ve Özel Temel Eğitim Kurumlarının ve Öğrencilerin Sayısı

	2005-2006	2010-2011	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Toplam kurum sayı	4550	4532	4462	4452	4438	4439
Kamu kurumlarının sayı	4538	4515	4439	4427	4410	4411
Toplam öğrenci sayı (bin kişi)	1584	1325	1353	1462	1520	1562
Şehirlerde (bin kişi)	834	728	799	870	918	949
köylerde (bin kişi)	750	597	554	592	602	613
Kamu kurumlarında sayı (bin kişi)	1579	1318	1345	1453	1509	1549

Kaynak: DSK, 2019, s. 205-210

Tablo 4'den de görüldüğü üzere ülkede öğrencilerin büyük çoğunluğu zorunlu olan temel eğitimini kamu kurumlarında ücretsiz olarak almaktadır. Bu durum devletin öğrencilerin eğitim düzeyi üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu ağırlık yalnız okullarda değil, yüksek okul ve üniversitelerde de görülmektedir. Örneğin, ülkede 2019 yılında faaliyette olan 52 üniversiteden 40'ı devlete aitdir. 2005-2006 eğitim yılında toplam öğrencilerin %81,6'ı devlet üniversitesinde eğitim aldığı halde, 2018-2019 yılında bu oran %91,3'e yükselmiştir (DSK, 2020).

Tablo 5. Yüksek Eğitim Kurumlarında Kadın Öğrenciler ve Burslu Öğrenciler

	2005-2006	2010-2011	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Kadınların toplam öğrencilere oranı	47,7	46,4	48,8	48,3	48,2	48,2
Devlet yüksek eğitim kurumlarında öğrencilerin toplam öğrencilere oranı	81,6	85,9	87,2	88,2	91,5	91,3
Devlet yükseköğretim kurumlarında eğitim ücreti devlet tarafından karşılanan öğrencilerin oranı	47,6	42,7	39	40	39	41,9
Devletten burs alan öğrencilerin oranı	33,4	32,8	33,2	35,9	34,8	34,1

Kaynak: DSK'nin verilerine göre yazar tarafından hesaplanmıştır, https://www.stat.gov.az/source/education/.

Yüksek eğitim kurumlarında okuyan öğrencileri kadın ve erkek eşitliği açısından değerlendirdiğimizde bu eşitliğin korunduğu söylenebilir. Diğer önemli gösterge ise, kamu yükseköğretim kurumlarında eğitim ücreti devlet tarafından karşılanan öğrencilerin oranıdır. Üniversitelere giriş sınavla olduğundan ve en yüksek puan toplayanlar ücretsiz eğitim şansı kazandığından, ülkede hem kadın ve erkek öğrenciler arasında hem de az gelirli öğrenciler arasında fırsat eşitliği korunmaktadır. 2005 yılına kıyasla 2018 yılında kamu kurumlarında ücretsiz eğitim alanların oranında azalma olsa bile, devletten burs alan öğrencilerin oranı artmıştır. Genel olarak devletin başarılı öğrencilerin eğitim ücretini karşılaması toplumda sosyal adaletin temin edilmesine ve onların gelecek kariyerlerini kurmalarına olumlu etki etmektedir.

Böylelikle, Azerbaycan'da mevcut eğitim politikası sonucu, ülke nüfusunun okuryazarlık düzeyi %99,8 olmuştur (2019, s. 197). Ayrıca, 2018 yılında yüksek öğrenim düzeyi ülkede %12,9, ihtisas eğitimi %8,5, lise mezunlarının oranı %63, ortaokul mezunlarının oranı %12,8 olmuştur (DSK, 2019, s. 197). Ülkede 2018 yılında işsiz nüfusun eğitim düzeyi incelendiğinde işsizlerin toplam %52,3'nün orta öğretimlilerden, %13,7'nin yüksek eğitimlilerden, %12,2'nin kolej mezunlarından, %14,6'nın ilköğretim mezunlarından, %7,4'nün mesleki eğitimlilerden oluştuğu görülmektedir (DSK, 2019, s. 99). Mesleki eğitim sahipleri arasında işsizlik düzeyinin az olması günümüzde onların iş bulma potansiyelinin daha yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Tabii ki, bu duruma devletin uyguladığı farklı sosyal projelerin ("kendini istihdam" projesi, mikro kredilerin verilmesi ve b.) etkisi yüksek olmuştur.

Sağlık Sistemi

Ülkede vatandaşların sağlık sisteminin korunmasıyla ilgili temel yasalardan biri "Halk sağlığının korunması hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunudur. Bu yasada halk sağlığının korunması açısından insan hakların korunmasında devletin garantör olduğu vurgulanmaktadır (madde 1). Söz konusu yasada, halk sağlığının korunması- her insanın fiziksel ve zihinsel sağlığını korumayı ve tıbbi bakım sağlamayı amaçlayan bir dizi politik, ekonomik, yasal, bilimsel, tıbbi ve hijyenik önlemler olarak tanımlanmaktadır.

Ülkede sağlık sistemini incelediğinde, sistemin iyi çalışması için farklı dönemlerde çeşitli uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin, toplumda sağlık sistemini güçlendirmek amacıyla zorunlu sağlık sigortasının uygulanması planlanmış ve bu amaçla 1999 yılında "Tıbbi Sigorta hakkında" Kanun kabul edilmiştir. Daha sonra 2007 yılında Bakanlar Kurulu'na bağlı Devlet Zorunlu Tıbbi Sigorta Kurumu kurulmuştur. 2007 yılında kurulan bu kurum ancak 2016 yılında faaliyete başlamış ve kamu tüzel kişiliğine dönüşmüştür. 2016 yılında sadece ülkenin iki bölgesinde pilot olarak uygulamasına başlanan zorunlu sağlık sigortası, 1 Ocak 2020'den itibaren ülkede kademeli olarak uygulanmaya başlamıştır (ITS, 2020).

Görüldüğü üzere zorunlu sağlık sigortası üzere yasalaşma 1999 yılından başlansa bile, pratikte onun uygulanmasına 2016 yılından başlanmıştır. Zorunlu sağlık sigortasının böyle geç uygulanmaya konmasının temel iki nedeni gösterilmektedir. Bunlar, sağlık tesislerinde malzeme ve teknik tabanın zayıf olması ve ülke çapında yeterli kalitede hizmet verebilecek sağlık tesislerinin eksikliği olarak gösterilmektedir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için ülkenin neredeyse tüm bölgelerinde modern gereksinimleri karşılayan tedavi ve teşhis merkezleri ve klinikler kurulmuştur. Yenilenen tıbbi tesisler yüksek seviyede modern ekipmanlarla donatılmıştır. Bu bağlamda, zorunlu sağlık sigortasının geliştirilmesine ilişkin engeller ortadan kaldırılmıştır (Təbriz Vəfalı, 2018). Azerbaycan'da sağlık sisteminde hem kadro hem de ekipman kalitesinin yenilenmesinin çıktısı, yani sağlık düzeyi göstergesi olarak- bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı ve doğumda yaşam beklentisine göz atmak gerekmektedir.

Tablo 6. Anne Ölüm Oranı, Bebek Ölüm Hızı ve Doğumda Yaşam Beklentisi

	Anne ölüm oranı	Bebek ölüm hızı	Doğumda yaşam beklentisi, yıl
2000	37,6	16,4	71,8
2005	28,9	12,7	72,4
2010	15,7	11,2	73,6
2015	14,4	11,0	75,2
2016	13,8	11,4	75,2
2017	14,6	11,1	75,4
2018	12,2	11,1	75,8

Kaynak: https://www.stat.gov.az/source/healthcare/

Tablo 6'dan da görüleceği üzere ülkede, 2000'li yıllarda anne ölüm hızı 37,6'ten 2018 yılında 12,2'ye inmiştir. Benzer azalma bebek ölüm hızında da gözlemlenmiştir. Ancak günümüzde anne ve bebeklerin yaşam hakkını koruyabilmek adına sağlık reformlarının etkinliğinin daha da artırılması, anne ve bebek ölümünün daha da azaltılması gerekmektedir. Sağlık düzeyi göstergesi olarak kabul edilen doğumda yaşam beklentisinde de söz konusu dönemde yükselmiş ve 75,8'e ulaşmıştır. Bu veriler araştırılan dönemde sağlık sisteminde verilen hizmetin kalitesinin yükseldiğini göstermektedir.

Zorunlu sağlık sigortasının tüm ülke genelinde uygulandıktan sonra Tablo 6'da verilen göstergelerin daha da iyileşeceği beklenmektedir. Bunun temel nedeni sağlık sisteminde mevcut sorunlarla ilgilendirilmektedir. Bu sorunlardan biri ve en temeli yolsuzlukla ilgilendirilmektedir. Başka ifadeyle, kamu sağlık kurumlarında ücretsiz sunulan tıbbi hizmetler doktorlar tarafından ücret karşılığı gösterilmektedir. Zorunlu sağlık sigortası sistemin piyasaya sürülmesinden sonra, tüm ödemeler sigorta şirketi tarafından ödeneceğinden doktorlar ve hastalar arasında "para" görüşmelerinin sonlanacağı öngörülmektedir. Aynı zamanda, bu reform sonucu hanehalkının sağlık harcamalarının da azalacağı düşünülmektedir (Vəfalı, 2018). Hanehalkının sağlık harcamalarının dinamiğine baktığımızda, 2001 yılında bu oranın toplam harcamalarda %1,9 olduğu halde, 2018 yılında %4,8'e yükseldiği görülmektedir (DSK, 2020).

Ülkede sağlık sisteminde temel sorunlar diğeri hastaların gereksiz muayenelerden geçmesi, onlara fazla ilaçlar reçete edilmesidir. Zorunlu sağlık sigortası durumunda, doktorlar tarafından hastalara reçete edilen tedavi üçüncü bir taraf tarafından kontrol edileceğinden, bu davranışlar söz konusu tarafların sorumluluğunu artıracağı ve benzer durumların azalacağı düşünülmektedir (Hüseynova, 2018).

Sonuç

Yapılan araştırma göstermiştir ki, ülkede sosyal adaletin sağlanmasında devletin büyük rolü olmuş, fırsatlar eşitliği farklı alanlarda farklı kategoriden olan insanlara sağlanılmaya çalışılmıştır. Bu rol özellikle yoksulluğun azaltılmasında görülmüştür. Yoksulluğun azaltılmasında temel politika, az gelirli ailelerin sosyal ve ekonomik rehabilitasyonunu kapsamıştır. Bu kapsamda ihtiyaçlarını karşılamaları için onlara hem nakit para şeklinde

yardımlar yapılmış hem de onların işgücü piyasasında aktifliği artırılmıştır. Az gelirli ailelere yapılan mali yardımlar ve mikro krediler onların küçük iş yerleri oluşturmasına, küçük çiftlikler kurmasına ortam oluşturmuştur. Bu yardımları daha da optimalleştirmek ve yapılan yardımların amacına uygun hizmet etmesini temin etmek için az gelirli ve işsiz kişilere "kendini istihdam" projesi uygulanmış ve onların işletmeler kurabilmesi için gerekli ekipman ve malzemeler karşılıksız olarak ayni şekilde verilmiştir. "Kendini istihdam" projesi az gelirli ve işsiz kişilere iş kurabilme bakımından yeni fırsatlar sunmuştur. Bu uygulamalar ülkede hem yoksulluk düzeyini hem de işsizlik düzeyini azaltmıştır. Yapılan sosyal yardımlara rağmen, global ekonomik koşullar ve ekonomik dalgalanmalar göz önünde bulundurulmalı, yoksulluk riski taşıyan gruplara yönelik projeler daima üretilmelidir. Özellikle, çok çocuklu ailelere yapılan devlet desteği artırılmalı ve onların gelirleri iyileştirilmelidir. Ülkede öğrencilere verilen burslar yükseltilmeli, onların yoksulluk sınırını geçecek meblağda burs almaları sağlanmalıdır.

Devlet tarafından vatandaşlara sunulan fırsat eşitliğinin gözlemlendiği alanlardan biri de eğitim sistemidir. Vatandaşlar hem şehirlerde hem de kırsal alanlarda ücretsiz temel eğitim alma hakkına sahip olduğu gibi, yüksek eğitim kurumlarında bir kez ücretsiz eğitim alabilmektedirler. Bu sistem vatandaşların, özellikle az gelirli kesimin kendini geliştirmesine ve eğitim/kalite düzeyini yükselterek, pazar ekonomisi koşullarında rekabet yapabilme potansiyeline olanak sağlamaktadır. Ancak nüfusun eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde mesleki eğitimlilerin payının çok az, %8,5 olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine bağlı olarak mesleki lise ve yüksek okul mezunlarının işgücü piyasasına katılım ve tutunma şansı daha yüksek olduğundan bu düzeyde eğitim alan mezunların artırılmasına dikkat edilmelidir. Günümüzde piyasa ekonomisinin taleplerine uygun çağdaş mesleklerin benimsetilmesi vatandaşların işgücü piyasasına katılımını yükselecek ve mevcut işsizlik oranının daha da azalmasına etki edecektir. Ülkede sosyal adaletin sağlanması için reformlar gerektiren diğer önemli alan sağlık sistemidir. Ülkede yoksulluğun önlenmesi, işgücü piyasasına erişim, eğitime erişim alanında elde edilmiş başarı sağlık sisteminde kısmen elde edilmiştir. Sağlık sisteminde mevcut sorunların (yolsuzluk, hastaların gereksiz muayenelerden geçmesi, onlara fazla ilaçlar reçete edilmesi) çözülmesi ve zorunlu sağlık sigortasının başarılı şekilde uygulanması ülkede sosyal adaletin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

AQUPDK, (2019). *Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin 2018-ci il üzrə fəaliyyəti haqqında Hesabat*, http://www.scfwca.gov.az/page/illik-hesabatlar (Erişim Tarihi 22.02.2020).

ARHP, (2019). *Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabata Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi*, 2019, http://sai.gov.az/upload/files/ICRA-2018-FINAL(1).pdf, (Erişim Tarihi 24.02.2020).

AİB, (Sentyabr 2014). *Ölkə Tərəfdaşlığı Strategiyası Azərbaycan 2014–2018*, https://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/cps-aze-2014-2018-pa-az.pdf (Erişim Tarihi 14.02.2020).

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, http://president.az/azerbaijan/constitution/ (Erişim Tarihi 15.02.2020).

Azərbaycan Respublikasında 2020-ci il üçün yaşayış minimumu haqqında Qanun, Bakı şəhəri, 29 noyabr 2019-cu il, № 1699-VQ, http://e-qanun.gov.az/framework/43847 (Erişim Tarihi 12.02.2020).

Banks, J., Disney, R., Duncan, A., Reenen J.V. (2005). The internationalisation of public welfare policy. *The Economic Journal*, 115, 62-81.

Brighouse, H., Swift, A. (2008). Social Justice and the Family. in *Social Justice and Public Policy*, Ed: Craig,G., Burchardt,T., David Gordon. Bristol: Policy.

DSK, (2019). *Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2019*, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı.

DSK, (2020). Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi, https://www.stat.gov.az, (Erişim Tarihi 28.02.2020).

Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında Azərbaycan Respublıkasının Qanunu, Bakı şəhəri, 26 iyun 1997-ci il, № 360-IQ, http://www.e-qanun.az/framework/4078, (Erişim Tarihi 01.02.2020).

Əliyev, İ. (2013). *Azərbaycan sosial dövlətdir*, http://sia.az/ru/news/economy/384471-ilham-eliyev-azerbaycan-sosial-dovletdir, (Erişim Tarihi 13.02.2020).

Fındıklı, R. (1999). Devlet Baba'dan Sosyal Devlet'e, *Karınca Dergisi*, 64 (745). akt. Yüksel, F. (2007). Sosyal Devletin Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimlerin Yeni İşlevleri, *AÜ SBF Dergisi*, 62-1, 279-298.

Hasanoğlu, M. (2008). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin yeniden yapılandırılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi çabaları, *Sayıştay Dergisi*, *69*, 73-90.

Hellmann, T., Schmidt, P., Heller, S.M. (December 2019). *Social Justice in the EU and OECD, Index Report 2019*, Bertelsmann Stiftung, https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2019/12/Social-Justice-Index-2019.pdf, (Erişim Tarihi 09.02.2020).

Hüseynova, M. (29 Noyabr 2018). İcbari tibbi sığorta bizi nələrdən sığortalayır?, *İqtisadiyyat qəzeti*, https://its.gov.az/bloq/icbari-tibbi-sigorta-bizi-nelerden-sigortalayir (Erişim Tarihi 10.02.2020).

ILO (2003). *Working Out Of Poverty*, Report of the ILO Director-General. Internatıonal Labour Conference 91st Session, http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc91/pdf/rep-i-a.pdf, Akt. The International Labour Organization and Social Justice, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_151740.pdf11.08.2014, (Erişim Tarihi 13.02.2020)

ITS (2020) *Ümumi məlumat*, https://its.gov.az/page/umumi-melumat, (Erişim Tarihi 13.02.2020).

Koray, M. (2008). *Sosyal politika*. 3. Baskı, Ankara: İmge.

Kurer, O. (1999). John Stuart Mill: Liberal or utilitarian?. *The European Journal of The History of Economic Thought*. *6*(2), 200-215.

Kuzgun, Y. (1972). Kendini gerçekleştirme, araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, *10,* 162-172.

QMKİDK, (2019). *Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən 2018-ci il ərzində görülmüş işlər barədə məlumat*, http://idp.gov.az/az/law/120/parent/15, (Erişim Tarihi 14.02.2020).

Qurbanlı, M. (06.05.2014). Heydər Əliyevin Sosial Ədalət Prinsipi: Uğurlu Davam, *Azərbaycan Qəzeti*. Bakı.

Ravallion, M. (2010). *Poverty Lines across the World. The World Bank Development Research Group Director's Office*, Policy Research Working Paper 5284.

Rehimli, R. (2011). *Azerbaycan Devlet Personel Yönetimi*, Kültür Ajans Yayınları No: 128, Ankara.

Solomon, R.C. (2004). *Adalet Tutkusu Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*. Çev.: Ertuğ Altınay, İstanbul: Ayrıntı.

Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 19 iyun 2009-cu il, № 833-IIIQ, http://www.e-qanun.az/alpidata/framework/data/18/c_f_18343.htm, (Erişim Tarihi 13.02.2020).

United Nations, (2006). *The International Forum for Social Development Social Justice in an Open World The Role of the United Nations*, ST/ESA/305, United Nations, New York, http://www.un.org/esa/socdev/documents/ifsd/SocialJustice.pdf, (Erişim Tarihi 05.07.2014).

Ümumi Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 29 mart 2019-cu il, №1532-VQ, http://www.e-qanun.az/framework/42543 (Erişim Tarihi 09.02.2020)

Vəfalı, T. (24.10.2018). *İcbari tibbi sığorta - sağlam gələcəyin və rifahın yuksəlişinin təminatçısı*, https://its.gov.az/bloq/icbari-tibbi-sigorta-saglam-geleceyin-ve-rifahin-yukselisinin-teminatcisi (Erişim Tarihi 13.02.2020).

ƏƏSMN, (2020). *Əlilliyi Olan Şəxslər Üçün Özünüməşğulluq Proqramının İcrası Üzrə Elan*, http://sosial.gov.az/2409 (Erişim Tarihi 13.02.2020).

YADİDP, (2008). 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluğun Azaldılması və Davamlı İnkişaf Dövlət Programı, (http://www.migration.gov.az/images/pdf/0f9fbaf6ec1c90daa4117c38fa48e454.pdf, (Erişim Tarihi 13.02.2020).

Биншток Ф.И. Ермакова Л. И., Коновалов Н. Н., Лещинская А. Ф., Москвин Д. Д., Наумова Н. Ф. (2002), *Проблемы Социальной Справедливости в Зеркале Современной Экономической Теории*, Москва.

Василенко, И. (2012). *Модели формирования социальной Справедливости в современном российском обществе*, IV Очередной Всероссийский социологический конгресс-2012, Социология и общество: глобальные вызовы и региональное развитие, Уфа, http://www.ssa-rss.ru/files/File/congress2012/part67.pdf, (Erişim Tarihi17.09.2014).

Григорьева, И. (2002). *Человек в социальном государстве: согласование интересов*, СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та.

МОТ. (2008). *Декларация Мот О Социальной Справедливости В Целях Справедливой Глобализации*, http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/fair_globalization.pdf, (Erişim Tarihi 15.07.2014).

Шипунова, Т. (2005). *Социальная Справедливость: Понятие, Виды, Критерии Оценки*, http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Shipunova-Sotsialnaya_spravedlivost.pdf, (Erişim Tarihi 22.07.2014).